

CZU 342.7:349.6

CONSACRAREA JURIDICĂ A PRINCIPIULUI PRECAUȚIEI ÎN CONTEXTUL PROTECȚIEI DREPTURILOR ȘI LIBERTĂȚILOR FUNDAMENTALE ALE OMULUI LA UN MEDIU ÎNCONJURĂTOR SĂNĂTOS

Evghenia GUGULAN,

doctorandă, Școala doctorală „Științe penale și drept public”,

asistent universitar, Catedra „Drept privat”,

Academia „Ștefan cel Mare” a MAI,

e-mail: gugulan.eugenia@gmail.com,

ORCID: 0000-0002-5960-1164

Rezumat

Globalizarea tot mai accentuată a problemelor de mediu, schimbările climatice tot mai frecvente, procesul de răsfângere continuă a consecințelor ce afectează flora și fauna impun o obligație pozitivă de a uniformiza cadrul legislativ național și internațional ce ține de protecția prioritară a componentelor biotice și abiotice a mediului.

Preocupările privind protecția mediului au crescut semnificativ în ultimele decenii, reflectând conștientizarea impactului activităților umane asupra ecosistemelor globale. Esențialmente aceste preocupări sunt focusate pe următoarele domenii: schimbările climatice, pierderea biodiversității, poluarea mediului, gestionarea durabilă a resurselor, dezvoltarea durabilă, etc. Ținem să precizăm că tulburarea și afectarea mediului în mod indirect duce și la lezarea drepturilor omului la un mediu ecologic sănătos.

De altfel, în cadrul acestei cercetări se va pune accentul pe importanța și locul principiului precauției în dreptul mediului, mai cu seama prin prisma aprecierii juridice a acestuia în contextul protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului la un mediu înconjurător sănătos.

Cuvinte-cheie: principii de mediu, mediu sănătos, principiul precauției, protecția drepturilor și libertăților fundamentale, schimbări climatice, probleme ecologice.

Summary

Globalisation of environmental emergencies, increased climate change and the continuous repercussions of the consequences affecting flora and fauna impose a positive obligation to standardise the national and international legislative framework for the protection of the biotic and abiotic components of the environment.

Concerns about environmental protection have grown significantly in

recent decades, reflecting the awareness of the impact of human activities on global ecosystems. Essentially these preoccupations are focused on the following areas: climate change, biodiversity loss, environmental pollution, sustainable resource management, sustainable development, etc. Importantly, disturbing and damaging the environment indirectly also leads to the violation of human rights to a healthy ecological environment.

Moreover, this research highlights the importance and place of the principle of precaution in environmental law, particularly in terms of its legal qualification regarding the protection of human rights and fundamental freedoms to a balanced environment.

Key-words: environmental principles, healthy environment, the precautionary principle, protection of fundamental rights and freedoms, climate change, environmental issues.

Se poate vorbi de *generații* [15, p.199-200] *ale drepturilor omului* (potrivit opiniilor formulate în cadrul UNESCO) care reprezintă etapele de dezvoltare succesivă și istorică a ale acestora.

Astfel, apariția drepturilor din:

– prima generație – *civile și politice* – ca măsuri de protecție a individului împotriva violenței și arbitrarului guvernanților, ca revendicări ale unei poziții juridice egale în fața legii;

– a doua generație – *sociale, economice și culturale* – s-a impus după adoptarea Declarației Universale a Drepturilor Omului; se pot realiza prin intermediul și mijloacele statului, implicand din partea acestuia acțiuni, măsuri și garanții;

– a treia generație (asociată cu noțiunile de „solidaritate și responsabilitate comună”) – *dreptul la pace, dreptul la comunicare, dreptul la patrimoniul comun, dreptul la dezvoltare, dreptul la un mediu sănătos și echilibrat ecologic* – s-a dictat ca o cerință a cooperării între state; au avut ca un punct de plecare ideea promovării personalității umane, valorificând raportul individ - colectivitate în viziunea realității contemporane; pot fi realizate numai prin colaborarea statelor și nu individual de fiecare dintre ele.

Dreptul la un mediu înconjurător sănătos, încadrându-se în a treia generație de drepturi ale omului, este apreciat ca fiind un drept universal, un drept al fiecărei persoane dintr-un stat, care este consacrat legislativ. Actualmente, este firesc ca orice persoană să poată să pretindă la un trăi într-un mediu sănătos, nepoluat. E de menționat că îndatorirea în vederea prevenirii poluării și înlăturării consecințelor acesteia se află pe seama tuturor cetățenilor unui stat, unei comunități, cum este dreptul la un mediu sănătos, echilibrat ecologic exprimat prin caracterul său universal [17].

Asigurarea drepturilor fundamentale ale omului la viață, la sănătatea fizică și morală nu poate fi realizată fără existența unui mediu ecologic curat. Totodată menținerea unor condiții ecologice favorabile constituie un factor important pentru dezvoltarea durabilă, care are la bază atât obiective economice, cât și sociale și de mediu.

Constituția Republicii Moldova [3, art.37] consfințește în mod expres dreptul cetățeanului la un mediu înconjurător sănătos, și anume: *„Fiecare om are dreptul la un mediu înconjurător neprimejdios din punct de vedere ecologic pentru viață și sănătate, precum și la produse alimentare și obiecte de uz casnic inofensive. Statul garantează fiecărui om dreptul la accesul liber și la răspândirea informațiilor veridice privitoare la starea mediului natural, la condițiile de viață și de muncă, la calitatea produselor alimentare și a obiectelor de uz casnic. Tănuirea sau falsificarea informațiilor despre factorii ce sunt în detrimentul sănătății oamenilor se interzice prin lege. Persoanele fizice și juridice răspund pentru daunele pricinuite sănătății și avutului unei persoane ca urmare a unor contravenții ecologice”*.

În aspect comparativ, Legea supremă a României [4, art.35] prevede corespunzător că: *„Statul recunoaște dreptul oricărei persoane la un mediu înconjurător sănătos și echilibrat ecologic. Statul asigură cadrul legislativ pentru exercitarea acestui drept. Persoanele fizice și juridice au îndatorirea de a proteja și a ameliora mediul înconjurător”*.

Dreptul fundamental la un mediu sănătos și echilibrat din punct de vedere ecologic al omului este consacrat și în *Carta Uniunii Europene privind drepturile fundamentale* [1, art.37] stipulând la art. 37 intitulat „Protecția mediului”, precizând doar că: „Un nivel ridicat de protecție a mediului și ameliorarea calității trebuie să fie integrate în politicile Uniunii Europene și asigurate în conformitate cu principiul dezvoltării durabile”.

Analiza terminologiei, „dreptul omului la un mediu înconjurător sănătos și protejat” este importantă datorită necesității reflectării cât mai complete în denumire a conținutului acestui drept și a întinderii acestui conținut.

În literatura de specialitate nu există un consens cu privire la denumirea acestui drept, fiind utilizate frecvent denumiri cum ar fi:

– **dreptul la un mediu înconjurător sănătos** [20],

Fundamentarea științifică are la bază accepțiunea potrivit căreia dreptul fundamental la un mediu sănătos reprezintă o punte de realizare a altor drepturi fundamentale (cum ar fi: dreptul la viață, la sănătate, la integritate fizică și morală, la muncă, la proprietate, etc.); existența dispozițiilor fundamentale privind drepturile omului consacrate în tratatele internaționale; existența obligațiilor firești ale statului la remedierea, protecția și păstrarea echilibrului ecologic [21].

- dreptul la un mediu sănătos și echilibrat ecologic [6, p.50-51];

Argumentarea acestei viziuni pleacă de la ideea că mediul trebuie protejat pentru asigurarea vieții și a calității ei, un astfel de drept ducând la o protecție mult mai largă decât cea care ar putea rezulta doar din dreptul protecției sănătății. Cuvântul „echilibrat” indică dimensiunea naturală, ce se referă la un mediu ecologic global [13, p.29].

- dreptul la un mediu înconjurător de calitate [8, p.35];

- dreptul la conservarea mediului înconjurător [12, p.26];

Această expunere este realizată în sensul că participarea cetățenilor la conservarea mediului are un dublu aspect, de drept și de obligație, aceștia nefiind doar beneficiari pasivi, ci și responsabili de conservarea și protecția mediului înconjurător.

În doctrină se folosesc și alte denumiri, cum ar fi: „*dreptul la un mediu înconjurător decent*”, „*dreptul la un mediu înconjurător sigur*”, „*dreptul la un mediu curat*”, „*dreptul la un mediu înconjurător conservat*”, etc.

Suștinem poziția [9, p.168-170] potrivit căreia enumerările menționate supra prezintă doar elemente de conținut ale acestui drept; ele nu au un caracter general, utilizarea lor putând crea neconcordanță între formă, denumire și conținut, datorită lipsei de generalitate. De aceea, pe lângă elemente ca: sănătos, ecologic, curat, echilibrat, de calitate, este indicat să se folosească și noțiunea de „protecție” care-i poate asigura acestui drept generalitatea optimă. De fapt, toate noțiunile cuprinse în denumirea acestui drept sunt elemente de conținut ale „protecției”, pentru că în lipsa acesteia mediul dispare și pe cale de consecință dispar toate adjectivele menționate mai sus în calitate de denumiri.

Pentru aceste considerente, apreciem că formularea corespunzătoare ar fi: „*dreptul la un mediu sănătos, protejat și echilibrat ecologic*” [16, p.99].

Până la Conferința Mondială de la Rio de Janeiro din 1992, niciun instrument internațional nu a conținut o recunoaștere expresă a unui asemenea drept al omului. Nu se poate spune, însă, că nu au fost întreprinse tentative de a înlătura acest neajuns. Ca urmare, *Declarația privind mediul înconjurător*, adoptată la Conferința O.N.U. de la Stockholm din 1972, proclamă principiul conform căruia „omul are un drept fundamental la libertate, egalitate și la condiții de viață satisfăcătoare, într-un mediu a cărui calitate să-i permită să trăiască în demnitate și bunăstare” [20].

Corespunzător, *Carta Mondială a Naturii*, act aprobat prin Rezoluția Adunării Generale a O.N.U. din 1982, preciza obligația statelor, autorităților și cetățenilor cu privire la necesitatea păstrării mediului în bune condiții, curat, capabil să asigure o dezvoltare fizică și psihică corespunzătoare.

Carta africană a drepturilor omului și popoarelor, adoptată în 1981,

recunoaște implicit (la art. 24) dreptul la „un mediu satisfăcător și global”, ca drept al tuturor popoarelor. Protocolul adițional din 1988 al Convenției Europene a Drepturilor Omului stipulează în art. 11 că „fiecare are dreptul de a trăi într-un mediu sănătos și de a beneficia de serviciile publice esențiale”.

Instituirea Comisiei Mondiale asupra mediului înconjurător a adoptat raportul „Viitorul nostru al tuturor”, în care se afirma că „toate ființele umane au dreptul fundamental la un mediu înconjurător suficient pentru asigurarea sănătății lor și bunăstării”, poluarea fiind considerată infracțiune contra umanității.

În această ordine de idei, s-a conturat opinia recunoașterii exprese a dreptului fundamental al omului la un mediu sănătos și protejat în actele internaționale cu forță juridică obligatorie, pentru că numai astfel s-ar putea da o nouă abordare, atât protecției mediului cât și relațiilor internaționale. Se apreciază în directivă că o astfel de recunoaștere s-ar putea realiza printr-o declarație de proclamare și formulare a unui asemenea drept, care va servi ulterior pentru adoptarea unui document internațional cu forță obligatorie.

În contextul celor menționate supra, cu certitudine putem afirma că respectarea dreptului fundamental la un mediu înconjurător sănătos este se află în strânsă legătură cu respectarea unor reguli de bază de conduită, piloni pe care îi numim principii. Ansamblul principiilor - conduitelor regulatorii variază în funcție de ramura de drept. Cele generale, le numim fundamentale, sunt aplicabile atât domeniului privat cât și celui public, iar fiecărui domeniu pe lângă acestea îi sunt apropiate anumite reguli specifice.

Vorbind de principiul precauției, aplicabil în domeniul protecției dreptului mediului, ținem să accentuăm că acesta a fost recunoscut și consacrat la nivel internațional prin diferite instrumente juridice și acorduri.

Principiul precauției este considerat ca fiind unul relativ nou, care „irigă” din ce în ce mai intens și variază dreptul, cu un perimetru tot mai vast de recunoaștere și aplicare pe planul vieții publice, care modifică responsabilitățile celor care decid, unul care trimite la cunoștințe de expertiză privată sau publică [11, p.527]. Consacrat legislativ pentru prima dată în 1974, în Germania, în contextul luptei împotriva poluării aerului, sub denumirea de *Versorgeprinzip*, dar formulat și exprimat teoretic într-o serie de documente ale Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economică, principiul precauției astăzi este larg recunoscut în dreptul internațional, dreptul UE și legislațiile naționale.

În privința acestora din urmă, primele care au reacționat au fost tratatele internaționale privind problemele globale, cum ar fi poluarea transfrontalieră a aerului, diminuarea stratului de ozon sau poluarea mărilor și ocea-

nelor. Drept urmare, *Convenția privind poluarea atmosferică la lungă distanță* [18] (Geneva, 13 noiembrie 1979) prevedea că incertitudinea științifică nu trebuie să împiedice statele părți să reglementeze poluarea aerului.

Protocolul de la Montreal din 16 septembrie 1987, adițional Convenției de la Viena privind protecția stratului de ozon (1985), enunță că părțile sale sunt „determinate să protejeze stratul de ozon luând măsuri de precauție pentru a reglementa în mod echitabil volumul mondial total de emisii de substanțe care distrug stratul de ozon, obiectivul final fiind acela de a le elimina în funcție de evoluția cunoștințelor științifice și ținând cont de considerațiile tehnice și economice”. Începând cu anii 1990, precauția este afirmată ca un principiu general al politicilor de mediu, prin intermediul Declarației Conferinței de la Bergen privind dezvoltarea durabilă, din 16 mai 1990 [7, p.162].

Principiul 15 din *Declarația Conferinței ONU de la Rio de Janeiro din 1992* [19] consacra principiul precauției după cum urmează: „(...) lipsa certitudinii științifice nu trebuie folosită ca pretext pentru amânarea adoptării de măsuri eficiente pentru prevenirea degradării mediului”, reluat și în Preambulul *Convenției privind diversitatea biologică* [2], „(...) lipsa certitudinii științifice totale nu trebuie folosită ca motiv pentru amânarea măsurilor de evitare sau reducere a acestui pericol”.

Aceasta se fundamentează pe ideea că lipsa certitudinii științifice nu poate constitui și nu poate fi folosită ca un pretext pentru amânarea adoptării măsurilor eficiente pentru prevenirea unor eventuale atingeri aduse mediului, recunoscându-se incertitudinea studiilor de impact și obligând la o diligență maximă în adoptarea oricăror decizii care ar putea avea impact deosebit asupra mediului [10, p.37].

În calitate de nou standard juridic, principiul precauției poate să conducă la modificarea *ex ante* (*înainte de eveniment*) a procesului decizional [14, p.299]. Considerată ca o cerință de a împiedica realizarea efectelor nefaste asupra mediului ori sănătății umane, exigența de precauție se analizează ca o veritabilă obligație de rezultat, care justifică, în special, răsturnarea sarcinii probei, în sensul că ea revine acum celui care susține că activitatea sa nu are ori/și nu va avea niciun impact negativ până când acumularea de date științifice va proba că există o legătură de cauzalitate ca efect între acțiunile dezvoltate și degradările mediului. El a devenit pentru judecătorul administrativ un element integrant al controlului de legalitate a actului administrativ.

Totodată, aplicarea principiului precauției în procesul decizional generează și anumite rigori în ceea ce privește statutul expertizei științifice. De altfel, obligația de a oferi datele științifice și informațiile de care au nevoie

autoritățile devine indispensabilă și importantă. Nu în ultimul rând, îndatorirea de informare există și față de toți cei care sunt sau pot fi vizați de risc, altfel spus, de societatea civilă în ansamblul său.

Intervenția *a posteriori* a principiului precauției, cu ajutorul unei acțiuni în răspundere în prezența unei daune realizate și constante ridică problema modului în care acesta intervine în mecanismul răspunderii civile [7, p.163-164].

Întrucât punerea în aplicare a măsurilor de precauție incumbă autorităților publice, răspunderea acestora poate fi angajată fie pentru acțiune, fie inacțiune atunci când acestea se impuneau a fi luate, fie în caz de intervenție neadekvată ori disproporționată, urmată de prejudiciu.

La prima vedere, îndatorirea de a acționa fără a mai aștepta pare că atrage un regim de răspundere fără culpă. Aceasta ar prezuma că victima trebuie să stabilească nu numai legătura de cauzalitate, ci și faptul că, la un moment dat, conținutul științific impunea intervenția publică în ciuda incertitudinii.

Din alt punct de vedere, angajarea răspunderii autorităților publice pentru fapta măsurilor de precauție presupune răspunderea pentru culpă, de exemplu dacă măsura este ilegală ori a fost anulată ca atare.

Drept concluzie ținem să menționăm, că principiul precauției este adesea integrat în legislația și instrumentele juridice care vizează protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului la un mediu înconjurător sănătos, după cum urmează:

– *Dreptul la un mediu sănătos*: În multe comunități, dreptul la un mediu sănătos este recunoscut ca un drept fundamental al omului. Principiul precauției contribuie la protejarea acestui drept, sugerând necesitatea luării de măsuri preventive în cazul riscului de deteriorare a mediului.

– *Legislația privind calitatea aerului și apei*: Norme și reglementări care vizează calitatea aerului și apei adesea integrează principiul precauției pentru a minimiza riscurile asupra sănătății umane și a ecosistemelor. Acestea pot include standarde stricte pentru substanțe chimice sau poluanți cunoscuți pentru a avea efecte adverse.

– *Substanțe chimice periculoase*: În ceea ce privește producția și utilizarea substanțelor chimice, există legislație care impune teste de siguranță și evaluări de risc înainte de introducerea pe piață a unor substanțe noi. Aceasta reflectă aplicarea principiului precauției pentru a proteja sănătatea umană și mediu.

– *Biodiversitate și conservare*: În domeniul conservării biodiversității, principiul precauției poate fi incorporat în măsurile de protecție a habitatelor și speciilor pentru a preveni pierderea irațională a diversității biologice.

– *Schimbările climatice*: Acordurile internaționale, cum ar fi Acordul de la Paris, reflectă aplicarea principiului precauției pentru gestionarea schimbărilor climatice, stabilind obiective pentru limitarea creșterii temperaturilor globale și reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră.

În esență, consacrarea juridică a principiului precauției în contextul protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului la un mediu sănătos este crucială pentru a asigura echilibrul între dezvoltare și protejarea sănătății umane și a mediului înconjurător.

BIBLIOGRAFIE:

1. Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene (2010/C 83/02), Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, 30.03.2010. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:ro:PDF>.
2. Convenția privind diversitatea biologică din 1992. <https://eur-lex.europa.eu/RO/legal-content/summary/convention-on-biological-diversity.html>.
3. Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. Publicat: 12.08.1994 în Monitorul Oficial Nr. 1. Data intrării în vigoare: 27.08.1994, art.37. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136130&lang=ro#.
4. Constituția României, Monitorul Oficial nr. 767 din 31 octombrie 2003, art.35. <https://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=339>.
5. Dușu Mircea, Dreptul fundamental al omului la un mediu sănătos și echilibrat din punct de vedere ecologic. În Revista: „Drepturile Omului” nr.1/1992.
6. Dușu Mircea, Dreptul mediului, București, 1993 (292 p.).
7. Dușu Mircea, Dreptul mediului și al climei, Vol. I, Editura Universul Juridic, București, 2022 (600 p.).
8. Duplé Nicole, Le droit à la qualité de l’environnement: un droit en devenir, un droit à définir, Montreal, 1988 (507 p.).
9. Iancu Gheorghe, Drepturile fundamentale și protecția mediului, București 1998 (255 p.).
10. Ioniță Gheorghe-Iulian, Ioniță-Burda Ștefania Diana, Dreptul protecției mediului. Ediția a V-a, editura Universul Juridic, București, 2022 (387p.).
11. Karamanli M., Le principe de précaution, În „Archives de philosophie du droit”, Tome 62 „Le principe de précaution”, Edition Dalloz, Paris, 2020, p.527 și urm. (796 p.).
12. Kiss Alexandre, Droit international de l’environnement, Ed. A. Pedone, Paris, 1989 (479 p.).

13. Lupan Ernest, *Tratat de dreptul protecției mediului*, Editura C.H. Beck, București, 2009 (669 p.).
14. Martin G.J., *Précaution et évolution du droit*, În: „Recueil Dalloz”, Chron, 1995 (299 p.).
15. Muraru Ioan, *Drept constituțional și instituții politice*, Editura Actami, București, 1995.
16. Trofimov Igor, Gugulan Eugenia, *The child’s right to an ecologically balanced environment – the basic object of contemporary society*. În: *Fiat Iustitia* No2/2017, Editura Pro Universitaria, Cluj-Napoca, p.96-104.
17. <https://www.studocu.com/ro/document/universitatea-din-oradea/dreptul-mediului/dreptul-la-un-mediu-sanatos/3810074>.
18. https://publications.europa.eu/resource/cellar/5ab9bbd2-018b-43c1-99d3-3ac8f3b1c00b.0022.03/DOC_1.
19. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf.
20. <https://dreptmd.wordpress.com/cursuri-universitare/dreptul-mediului/capitolul-ii-dreptul-omului-la-un-mediu-inconjurator-sanatos-si-protejat/>.
21. https://revista.universuljuridic.ro/wp-content/uploads/2017/12/06_Revista_Universul_Juridic_nr_11-2017_PAGINAT_BT_A_Diaconescu.pdf.